

УДК 347.151

О.О. КРУГЛОВА, канд. юрид. наук, Запорізький юридичний інститут Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЦІНА ЯК ІСТОТНА УМОВА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

Ключові слова: цивільно-правовий договір, істотні умови, ціна, звичайні умови, випадкові умови, волевиявлення

Розвиток суспільних відносин в після кризовий період у напрямку відновлення економічного статусу нашої демократичної та незалежної держави призводить до необхідності вдосконалення системи регулювання договірних відносин в умовах ринкового господарювання. Особливого значення цей процес набуває в контексті визначення поняття договору в цивільному праві та з'ясуванні його істотних умов. У руслі конкретизації визначеного предмету дослідження проблема з'ясування такої істотної умови, як ціна договору, набуває неабиякого значення, оскільки від правильного вирішення питання про наявність чи відсутність в договорі цієї істотної умови залежить визнання його укладеним.

Слід зазначити, що в теорії цивільного права, зокрема, як і в правозастосовчій практиці, відсутнє однозначне ставлення до визначеності істотних умов договору. Як зазначає Л. Андрєєва, визначенню істотних умов договорів приділяється значна увага в юридичній літературі, проте їх однозначного розуміння як в теорії так і правозастосовчій практиці не існує до сьогоднішнього дня [1, с.89]. На важливість даної проблеми вказує В. Вітрянський, вказуючи, що сьогодні формується хибне уявлення про істотні умови договору [2, с.3]. Виходячи з цього, метою статті є дослідження особливостей ціни як істотної умови цивільно-правових договорів.

Причинами неоднозначного розуміння вказаних договірних умов є уявлення про договір, що склалося в радянські часи, без вра-

хування змін щодо його значення та сутності в ринковій економіці, а також складність законодавчого визначення цього поняття, що допускає різноманітні тлумачення.

Процесу вирішення поставлених питань повинен передувати процес визначення тотожності вихідних, основоположних для нього питань, що обумовлюється законами формальної логіки, зокрема законом тотожності.

В теорії цивільного права прийнято договірні умови в залежності від їх юридичного значення поділяти на три основні групи: істотні, звичайні (передбачені нормативними актами) та випадкові (включаються в договір за розсудом сторін). Істотними вважаються умови, які необхідні і достатні для укладання договору [3, с.313].

Перш, аніж визначитися із сутністю істотних умов цивільно-правових договорів, необхідно визначитися з поняттям та сутністю терміну «договір» у цивільному праві.

Більшість точок зору відносно визначення сутності договору в цивільних правовідносинах умовно можна звести до трьох: 1) договір як дво- або багатосторонній різновид правочину; 2) договір як письмовий документ; 3) договір як правовідношення.

В. Груздев вважає, що необхідно системне дослідження договору-правочину і договору-правовідношення. До числа істотних, стверджує він, відносяться також договірні умови, які, виступаючи необхідними та достатніми для укладання договору правочину, формують сутність договірного правовідношення [4, с.92]. Л. Андрєєва вказує на те, що для комплексного аналізу умов договору необхідне ретельне вивчення їх формування та погодження на різноманітних стадіях договірного процесу, тим більше, що виділення різних значень договору має достатньо умовний характер (так письмова форма договору правочину це і є договір документ) [1, с.90].

Найбільш слушною, на нашу думку, в даному випадку вважається точка зору В. Вітрянського, який вважає, що розгляд істотних умов договору передбачає вивчення договору правовідношення, зміст якого не

вичерпується пунктами, що містяться в його письмовому тексті. Договір правочину представляє собою юридичний факт, який не може мати власного змісту [2, с.4]. На підтримку цієї точки зору необхідно процитувати ч.1 ст.628 Цивільного кодексу України (далі ЦК України): *зміст* договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

Відповідно до ЦК України ч.2 ст.638, істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Звісно, найпершою істотною умовою, що властива усім договірним цивільно-правовим зобов'язанням, є предмет. Відносно предмету цивільно-правового договору в теорії нерідко виникають різні точки зору, оскільки деякі науковці ототожнюють предмет договору з його об'єктом [5, с.418], інші намагаються відмежувати їх [1, с.92].

Однак, зважаючи на те, що цивільні договори в ринкових умовах життя покликанні передусім на задоволення потреб суб'єктів цивільних правовідносин, неабиякого значення набуває й наступна умова – ціна. Саме при наявності потреби і можливості сплатити за її задоволення певну ціну у однієї сторони можливо виникнення договірних правовідносин з іншою стороною, яка таку потребу згодна задовольнити за визначену ціну. Хоча слід зауважити, що в зобов'язальному праві це властиво лише для відплатних договірних правовідносин.

У відповідності до п.5 ст.626 ЦК України, договір є відплатним, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає із суті договору.

Переважає більшість договорів є відплатними, за якими кожна сторона повинна отримати плату або інше зустрічне надання за виконання своїх обов'язків. У більшості випадків

зустрічним задоволенням є грошова сума за виконану роботу, надані послуги, передані товари тощо. Також в якості оплати можуть виступати інші товари, послуги, роботи тощо.

Як зазначає В. Вітрянський, ціна виступає істотною умовою будь-якого відплатного договору [2, с.4]. Оскільки укладений договір є відплатним, у ньому так або інакше необхідно вирішити питання про ціну. У Цивільному кодексі України такої безумовної вимоги не міститься. У відповідності до п.1 ст.632 ЦК України ціна в договорі встановлюється за домовленістю сторін. Однак дія цього положення у цілому ряді випадків обмежується. У передбачених законом випадках застосовуються ціни (тарифи, розцінки, ставки тощо), що встановлюються або регулюються уповноваженими на те державними органами (ч.2 ст.632 ЦК України).

Таким чином, ЦК України відрізняє ціни, що встановлюються, та ціни, що регулюються. Встановлена відповідним державним органом ціна підлягає обов'язковому застосуванню і не підлягає погодженню сторонами.

Пункт 4 ст.632 ЦК України встановлює, що якщо ціна у договорі не встановлена і не може бути визначена виходячи з його умов, вона визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору.

Оскільки ця норма є диспозитивною, вона підлягає застосуванню, якщо сторони не погоджують питання про ціну. При цьому диспозитивна норма не надає цій умові ознак договірної. Таким чином, можна зробити висновок, що законодавець не відносить ціну до істотної умови оплатного договору. Проте, цей висновок вступає у протиріччя з сутністю оплатних договорів. Тому, на наш погляд, до змісту ст.632 ЦК України необхідно додати положення про обов'язкову вказівку ціни в оплатних договорах та способу її визначення.

Як свідчить підприємницька практика, по цілому ряду товарів достатньо важко визначити ціну. Нерідко відсутня інформація про багато різновидів товарів в даному регіоні,

неясним залишається які джерела інформації використовувати тощо.

На складність вирішення питання ціни звертається увага і при вирішенні питань оподаткування. Внесення запропонованих автором змін до ЦК України це справа майбутнього, але в контексті вирішення вказаної проблеми певну цікавість представляє визначення істотними тих умов договорів, при не досягненні згоди за якими, наприклад внаслідок невисокого рівню правових знань, недбалості тощо, договір не буде однозначно визнаватися недійсним внаслідок державного імперативного регулювання цієї проблеми.

Розмір ціни у відплатному договорі визначений відповідними державними нормативними актами безпосередньо не вказується в договорі-документі. Як ми вже зазначали, якщо ціна встановлюється імперативним рішенням відповідного державного органу, то сторони не мають можливості досягнути згоди щодо цієї умови. Отже в такому випадку ціна не повинна визначатися як істотна умова договору. Це твердження здається зрозумілим та логічним і заслуговує на підтримку.

Але в деяких випадках ціна, яка в оплатному договорі не передбачена і не може бути визначена виходячи з умов договору, визначається виходячи зі звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору (ст.632 ЦК України). Чи можна в даному випадку визначити ціну істотною умову такого договору. Для вирішення цієї проблеми деякі вчені пропонують розрізняти терміни «ціна договору» та «розмір ціни договору» [6, с.688]. На нашу думку, такий розподіл має дещо штучний характер, тому що за аналогією можна додатково виділити в якості істотної умови якісний або кількісний склад предмету договору, які за своєю сутністю виступають не самостійними умовами договору, а ознаками, що характеризують вказані істотні умови.

Як на нас, для вирішення вказаного питання, необхідно звернути увагу на визначення способів волевиявлення, які передбачені ЦК

України. Так, ч.3 ст.205 ЦК України передбачає, що у випадках встановлених договором або законом, воля сторони до вчинення правочину може виражатися її мовчанням. Виходячи з вказаного тезису, можна зробити висновок про визначення істотної умови ціни в таких договорах шляхом мовчання, при чому необізнаність сторін щодо вимог законодавства в цій сфері не має значення внаслідок презумпції загальної правової обізнаності фізичних осіб. Тобто, в процесі укладення договору, не зазначаючи безпосередньо істотної умови ціни, фактично не досягнувши згоди за цією умовою, сторони тим самим власними діями висловили бажання про примусове регулювання вказаного питання відповідними державними органами (в даному випадку судом). Таким чином, ціна все рівно залишається істотною умовою договору, навіть якщо безпосередньо і не вказується в договорі: в цьому випадку вона шляхом мовчання визначається сторонами. При цьому необхідно вважати, що в процесі укладення договору сторони діяли узгоджено і посилання на недостатню правову обізнаність є недоречними, оскільки, за загальним правилом, незнання закону не позбавляє обов'язку його дотримуватися.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що ціна як умова, яка є суттєвою для відплатних видів договорів, навіть якщо вона не передбачена в договорі документі, все рівно повинна визначатися як істотна умова, оскільки сам законодавець дозволяє цю умову врегулювати за схемою передбаченою в нормі права. В таких умовах відсутність вказівки на ціну в змісті договору може свідчити лише про те, що особи свідомо погодилися на врегулювання цієї умови за змістом закону застосувавши специфічний спосіб волевиявлення – мовчання. Відповідно, підстав визнавати договір неукладеним немає. Вважаємо необхідним наголосити на тому, що за певних причин істотні умови не знаходять свого відображення в договорі, але це не тягне за собою визнання договору неукладеним, внаслідок прямого передбачення такої ситуації ЦК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Л. Существенные условия договора: споры, продиктованные теорией и практикой / Л. Андреева // Хозяйство и право. – 2000. – № 12. – С. 89–96.
2. Витрянский В. Существенные условия договора / В. Витрянский // Хозяйство и право. – 1998. – № 7. – С. 3–12.
3. Харитонов Є. О. Цивільне і сімейне право України : навчально–практичний посібник / [Є. О. Харитонов, О. М. Калітенко, В. М. Зуб

бар та ін.] ; за ред. Є. О. Харитонova, А. І. Дрішлюка. – Х. : Одиссей, 2003. – 640 с.

4. Груздев В. Состав и существо договорных обязательств сторон / В. Груздев // Хозяйство и право. – 1999. – № 7. – С. 92–101.

5. Комментарий к части первой ГК РФ / под ред. О. Н. Садикова. – М. : Юринформцентр, 1995. – 935 с.

6. Цивільний кодекс України : коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонova, О. М. Калітенко. – Одеса : Юрид. л-ра, 2004. – 1112 с.

Круглова О. О. Ціна як істотна умова цивільно-правових договорів / О. О. Круглова // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 468–471 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11koocpd.pdf>

Виконано аналіз категорії ціни як істотної умови відплатних цивільно-правових договорів в контексті встановлення необхідності її прямого узгодження, а також можливих наслідків застосування такої форми волевиявлення.

Круглова О.О. Цена как существенное условие гражданско-правовых договоров

Выполнен анализ категории цены как существенного условия возмездных гражданско-правовых договоров в контексте необходимости ее прямого согласования, а также возможных последствий применения такой формы волеизъявления.

Kruglova O.O. The Price as an Essential Condition of Civil-Law Contracts

The analysis of price categories as essential condition onerous civil contracts in the context of the need for its direct coordination, as well as the possible consequences of this form of expression is devoted.